

Tekst u prijevodu preuzet je prema: Becker, H., (1991.) Outsiders : Studies In The Sociology Of Deviance (str. 177-212), The Free Press, New York.

PREISPITIVANJE TEORIJE ETIKETIRANJA

Howard Becker

Devijantne pojave su odavno jedno od žarišta sociološke misli. Naše teorijsko zanimanje za prirodu društvenog reda povezano je s praktičnim zanimanjem za djelovanje koje se smatra štetnim za pojedince i društvo kako bi se naša pažnja usmjerila na širok spektar različito nazivanog ponašanja - kriminalno, poročno, nonkomformističko, zastranjeno, ekscentrično ili povezano s ludilom. Bilo da ga se smatra neuspjelim pokušajem socijalizacije i sankcioniranja ili jednostavno prijestupom i problematičnim ponašanjem, želimo znati zašto se ljudi ponašaju na neprihvatljive načine.

Posljednjih godina naturalistički pristup (Matza, 1969) u središte devijantnosti smješta interakciju prijestupnika i onih koji ih proglašavaju prijestupnicima. Krug ljudi, spomenut ću samo neke - Frank Tannenbaum (1938), Edwin Lemert (1951), John Kitsuse (1962), Kai Erikson (1962) i ja (Becker, 1963) – doprinio je razvoju prilično nespretno nazvane "teorije etiketiranja". I dok mnogi, još od uvodnih počela, kritiziraju, proširuju i osporavaju njene izvorne postavke, drugi doprinose njenom razvoju značajnim istraživačkim rezultatima.

Želio bih se osvrnuti na taj razvoj i vidjeti gdje smo danas (usp. Schur, 1969). Što se dosad postiglo? Što joj se zamjera? Što moramo promijeniti u vlastitom shvaćanju? Tri su teme koje se moraju posebno raspraviti: poimanje devijantnosti kao kolektivnog djelovanja, demistificiranje devijantnosti te moralne dileme teorije devijantnosti. U svakoj ću od tih tema primijeniti svoje zaključke na sociološka istraživanja i analizu općenito, ponovno potvrđujući da područje devijantnosti nije ništa posebno, nego još jedna vrsta ljudskog djelovanja koju treba proučiti i razumjeti.

Mogao bih odmah započeti odbacivanjem nekih naizgled složenijih postavki, jasno izražavajući svoje nezadovoljstvo izrazom "teorija etiketiranja". Nikada nisam smatrao kako moje i izvorne postavke mojih kolega trebaju biti nazivane teorijom, barem ne potpuno definiranom teorijom, što se sad osporava. Grupa je autora prigovarala kako

---

Ovaj je rad prvi puta predstavljen na sastancima Britanske Sociološke Udruge, u travnju 1971., u Londonu. Mnogi su mi prijatelji pomogli svojim mišljenjem o prvotnom nacrtu. Posebno želim zahvaliti Eliotu Freidsonu, Blanche Geer, Irvingu Louisu Horowitzu, i Johnu I. Kitsuseu.

teorija etiketiranja ne pruža niti etiološko objašnjenje devijantnosti (Gibbs, 1966; Bordua, 1967; Akers, 1968), niti govori o tome zašto se ljudi ponašaju devijantno, a pogotovo ne daje objašnjenje *zašto* se oni tako ponašaju dok drugi oko njih to ne čine. Ponekad kritičari smatraju da je teorija iznesena, ali da je pogrešna. Neki su smatrali da je teorija pokušavala objasniti devijantno ponašanje kroz reakcije drugih na to ponašanje. Prema tom tumačenju, tek nakon što je se etiketira devijantnom, ta se osoba počinje devijantno ponašati, ne ranije. Ovakvu je teoriju lako odbaciti pozivajući se na činjenice iz svakodnevnog iskustva.

Izvorni zagovornici teorije zapravo nisu ni predlagali rješenje etiološkog pitanja. Njihovi su ciljevi bili skromniji. Htjeli su proširiti područje koje obuhvaća bavljenje devijantnim ponašanjem, uključujući u svoje proučavanje i aktivnosti ostalih, a ne samo navodnog devijanta. Smatrali su, naravno, da će, kad u tome uspiju i kad istraživanjem budu obuhvaćene nove varijable, sva pitanja kojima se proučavatelji devijantnosti inače bave, dobiti novu perspektivu.

Nadalje, sâm čin etiketiranja, kako ga provode moralni poduzetnici, iako važan, ne može biti shvaćen kao jedino i samodovoljno objašnjenje onoga što navodni devijanti zapravo rade. Bilo bi nerazumno sugerirati da pljačkaši pljačkaju ljude jednostavno zato što ih je netko etiketirao kao pljačkaše, ili da sve što homoseksualac radi, radi jer ga je netko nazvao homoseksualcem. Ipak, ovakav je pristup najviše doprinio usmjeravanju pažnje na način na koji etiketiranje smješta počinitelja u okolnosti koje mu otežavaju nastavak obavljanja normalnih svakodnevnih poslova te ga tako navode na „*abnormalno*“ djelovanje (kao u slučajevima kada policijski dosje otežava pojedincu legalno zarađivanje za život te ga tako navodi na bavljenje nezakonitim radnjama). U kojoj mjeri (dakako, empirijski gledano) etiketiranje tako djeluje, treba odrediti istraživanjem pojedinačnih slučajeva, a ne teorijskim postavkama. (Vidi Becker, 1963, 34-35; Lemert, 1951, 71-76; Ray, 1961; Lemert, 1972.)

Konačno, kada je teorija usmjerena na neosporno djelovanje onih koji su službeno zaduženi za definiranje devijantnosti, ona se ne bavi empirijskom karakterizacijom rezultata rada određenih društvenih institucija. Tvrditi da se osobu koja je proglašena devijantnom, u nekim određenim okolnostima može izložiti određenom postupku, nije isto kao i tvrditi da umobolnice od ljudi uvijek stvore luđake ili da ih zatvori uvijek pretvore u obične kriminalce.

Etiketiranje je ostvarilo svoju teorijsku važnost na sasvim drugačiji način. Različite vrste aktivnosti i njihovi pojedinačni primjeri, mogu se i ne moraju smatrati devijantnim, ovisno o različitim relevantnim promatračima koji se njima bave. Razlika u definiciji, etiketi kojom se obilježava aktivnost, važna je za ono što svi, i promatrači i počinitelji,

posljedično čine. Kako ističe Albert Cohen (1965; 1966; 1968), teorija je kombiniranjem dvije dihotomne varijable stvorila model koji se sastoji od četiri dimenzije: određena aktivnost ili postoji ili ne postoji i ona je definirana ili kao devijantna ili kao nedevijantna. Teorija nije teorija o jednoj tako nastaloj dimenziji, već je teorija o sve četiri i njihovim uzajamnim vezama. Manje je važno (iako ne i beznačajno, kao što to nije ni pitanje definiranja) u kojem ćemo od te četiri dimenzije zapravo pronaći odgovarajuću devijantnost – važnije je shvatiti koliko se propušta promatrajući bilo koju od vrijednosti pojedinačno, zanemarujući njenu vezu s ostalim dimenzijama.

Moja je izvorna formulacija stvorila određenu zbrku nazivanjem jedne od tih varijabli „poslušno“ ponašanje (kao suprotnost „neposlušnom“ ponašanju). To razlikovanje pretpostavlja da je do problematičnog ponašanja već došlo, iako je, naravno, upravo to, ono što je teorija željela problematizirati. Smatram kako je bolje tu dimenziju opisati kao postojanje ili nepostojanje određene aktivnosti. Dakako, obično proučavamo one aktivnosti koje će i ostali vjerojatno definirati devijantnima, što će nas, najvjerojatnije, i dovesti do promatranja složene drame optuživanja i definiranja, a koja je u središtu našeg područja proučavanja. Prema tome, područje našeg interesa može biti i ponašanje osobe koja puši marihuanu ili ponašanje osobe koja se upušta u homoseksualan čin u javnim zahodima, djelomično i zato što će se takve aktivnosti, kad se otkriju, najvjerojatnije definirati devijantnima. Proučavamo ih i kao pojave koje su nam zanimljive i iz drugih razloga. Tako, proučavajući konzumiranje marihuane, možemo proučavati i način na koji ljudi društvenom interakcijom uče kako protumačiti vlastito fizičko iskustvo (Becker, 1953). Proučavajući homoseksualne susrete u javnim zahodima, možemo naučiti kako ljudi usklađuju svoje aktivnosti prešutnim dogovorom (Humphreys, 1970). Također se možemo pitati kako velika vjerojatnost da će aktivnost biti označena devijantnom utječe na usvajanje i nastavljanje te aktivnosti. Pritom je dobro baratati pojmom koji će ukazivati na to da su drugi kadri definirati takve aktivnosti devijantnima i bez da unaprijed postoji znanstveno obrazloženo mišljenje da je ta aktivnost uistinu devijantna. Predlažem da takve aktivnosti nazovemo „potencijalno devijantnima“.

Dakle, teorija etiketiranja, sa svime što obuhvaća i na što se odnosi, nije niti teorija, niti je usredotočena isključivo na čin etiketiranja kao što to neki smatraju. Ona je, prije, način gledanja na opće područje ljudske aktivnosti, ona je perspektiva iz koje će, možda, ranije nejasne stvari biti jasnije. (Dopustit ću si neslaganje s uobičajenim nazivom teorije te ću od sada koristiti naziv interakcionistička teorija devijantnosti).

Devijantnost kao kolektivno djelovanje

Sociolozi su suglasni oko toga da je područje njihovog proučavanja društvo, ipak, to suglasje postoji samo ako ne ulazimo previše u samu prirodu društva. Osobno više volim razmišljati o onom što istražujemo kao *kolektivnom djelovanju*. Ljudi djeluju, kao što su to Mead (1934) i Blumer (1966; 1969) najjasnije prikazali, *zajedno*. Ljudi rade to što rade imajući na umu što su drugi dosad napravili, što trenutno rade, ili što će možda raditi u budućnosti. Pojedinač pokušava uskladiti vlastito djelovanje s djelovanjem drugih, kao što i svaki od njih prilagođava vlastito djelovanje djelovanju ostalih i načinu na koji očekuje da će ostali djelovati. Zbroj svih tih prilagodbi i uklapanja može se nazvati kolektivnim djelovanjem, pogotovo ako se ima na umu da se taj izraz ne odnosi samo na svjesni kolektivni dogovor da se, recimo, započne štrajk, već i na sudjelovanje u nastavi, zajednički obrok ili prelaženje ulice. Na svako se od ovih djelovanja može gledati kao na nešto što radi mnogo ljudi zajedno.

Pri korištenju izraza "prilagodba" i "uklapanje" ne namjeravam nametati opće miroljubiv pogled na društveni život ili bilo kakvu nužnost da ljudi podliježu društvenim ograničenjima. Želim samo istaknuti da ljudi uglavnom uzimaju u obzir što se događa oko njih i što će se vjerojatno događati nakon što odluče na koji će način djelovati. Prilagodba može biti i, primjerice, odluka da ću, ako će policija tražiti baš *tu*, bombu staviti *tamo*, jednako kao i odluka da, ako policija namjerava tražiti, i neću napraviti nikakvu bombu ili uopće o tome razmišljati.

U nastavku rasprave jednako ne namjeravam nametati da se društveni svijet sastoji isključivo od susreta licem u lice između pojedinaca. Pojedinci mogu sudjelovati u jakim i stalnim interakcijama bez da se ikad susretnu licem u lice: interakcija između filatelista se uglavnom odvija poštom. Nadalje, kompromisna se interakcija, uklapanje i zajednička prilagodba djelovanja, odvija i između grupa i organizacija. Politički proces koji okružuje dramu devijantnosti je te vrste. Ekonomske organizacije, strukovne udruge, sindikati, lobisti, moralni poduzetnici i zakonodavci međusobno djeluju kako bi utvrdili uvjete pod kojima oni koji, primjerice, predstavljaju državu u provođenju zakona, ulaze u interakciju s onima koji su optuženi da su te zakone prekršili.

Ako ikoju ljudsku aktivnost možemo smatrati kolektivnom aktivnošću, onda sigurno devijantnu aktivnost možemo vidjeti kao takvu. S kojim ishodom? Jedan je ishod opća perspektiva koju želim nazvati "interakcionističkom". U najjednostavnijem obliku, teorija inzistira na promatranju svih sudionika u bilo kojem dijelu navodnog devijantnog ponašanja. Činimo li tako, uviđamo da te aktivnosti zahtijevaju prikriveno ili neverbalno sudjelovanje mnogih ljudi i grupa da bi se odvijale kako se odvijaju. Kada se radnici taj-

no udruže kako bi ograničili industrijsku proizvodnju (Roy, 1954), oni to rade uz pomoć nadzornika, radnika koji su zaduženi za održavanje, i čovjeka iz alatnice. Kada zaposlenici industrijskog postrojenja krađu, oni krađu uz aktivno sudjelovanje zaposlenika iznad i ispod njih u hijerarhiji tvrtke (Dalton, 1959). Ovakva zapažanja sâma dovode u pitanje teorije koje devijantno ponašanje smještaju u područje individualne psihologije jer bismo, za pojašnjavanje složenih obrazaca kolektivnog djelovanja koje promatramo, morali krenuti od određivanja čudesnog spoja individualnih patoloških oblika ponašanja. Ljudi, čija je sposobnost za procjenu stvarnosti neprimjerena i pate od psiholoških poremećaja, ne bi se dobro uklopili u kriminalne urote, zato što je s njima teško surađivati

Smatramo li devijantnost kolektivnim djelovanjem, odmah možemo primijetiti da ljudi djeluju imajući na umu reagiranje svih onih koji su uključeni u to djelovanje. Računaju na to kako će njihova okolina procjeniti njihove postupke i kako će ta procjena utjecati na njihov ugled i položaj: delinkventi, koje su proučavali Short i Strodbeck (1965), su počinili neka djela zbog kojih su nastradali, zato što su htjeli zadržati položaj i poštovanje koje su imali u svojim bandama.

Promatramo li sve ljude i organizacije uključene u potencijalno devijantno ponašanje, otkrivamo kako se to kolektivno djelovanje ne sastoji samo od počinjenja navodnog prijestupa. To je složena drama u kojoj glavnu ulogu ima iznošenje optužbi protiv prijestupa. Štoviše, Erikson (1966) i Douglas (1970), među inima, prepoznaju istraživanje devijantnosti ponajviše kao studiju o stvaranju i reafirmaciji značenja morala u svakodnevnom životu. Neki od glavnih sudionika sami ne sudjeluju u počinjenju prijestupa, već se pojavljuju kao provoditelji zakona ili morala, kao oni koji prijavljuju da je prijestup počinjen, oni koji prijavljene odvede u pritvor, dovode pred institucije zakona ili su baš oni ti koji ih kažnjavaju. Promatramo li dovoljno dugo i dovoljno detaljno, možemo zaključiti da oni to rade ponekad, ali ne uvijek, nekim ljudima, ali ne svima, na nekim mjestima, ali ne i na svim. Te nedosljednosti dovode u pitanje jednostavnu odluku o tome kada je zapravo nešto pogrešno. Očito je da se sudionici često ne slažu oko toga što je devijantno i često preispituju devijantnu prirodu nekog čina. Sudovi se ne slažu, policija je suzdržana i kad je zakon jasan, oni koji su uključeni u zabranjenu aktivnost ne slažu se sa službenim objašnjenjima. Nadalje, vidimo da i neke aktivnosti, koje bi, prema tradicionalno prihvaćenim standardima, nedvojbeno trebale biti označene devijantnima, nitko takvima nije označio. Primjećujemo da i institucije za provođenje zakona i morala često oklijevaju dozvoljavajući tako da neke aktivnosti ne budu otkrivene, ili da se za njih ne kažnjava zato što bi ustrajanje na rješavanju slučaja predstavljalo problem, zato što su i njima sâmima ograničeni resursi i ne mogu progoniti svakoga, ili zato što prijestupnik ima dovoljnu moć da se zaštiti od progona, ili jer ih se plaća da gledaju u drugu stranu.

Sociologu, koji traži jasne kategorije kriminala i devijantnosti te očekuje da će u potpunosti moći reći kad je netko sudjelovao u nekoj od tih aktivnosti kako bi ih mogao promatrati u korelaciji s drugim aktivnostima, ove nedosljednosti predstavljaju problem. Može se nadati da će problem nestati uz pomoć poboljšanih tehnika prikupljanja podataka i istraživanja. Duga povijest pokušavanja osiguravanja takvih tehnika ukazuje na to da je ta nada uzaludna: to područje ljudskog nastojanja ne podržava vjeru u neminovnost napretka.

Problem nije tehničke prirode. On je teorijski. Tu se mogu izvesti upotrebljive definicije ili za određena djela koja ljudi mogu počinuti ili za određene kategorije devijantnosti kako ih svijet (najčešće, ali ne i isključivo, vladajuće institucije) definira. No, ne može se stvoriti model u kojem se te definicije u potpunosti podudaraju, zato što se ne podudaraju ni empirijski. One pripadaju u dva različita, doduše povezana, sistema kolektivnog djelovanja. Jedan se sastoji od ljudi koji surađuju u provedbi određene aktivnosti. Drugi se sastoji od ljudi koji sudjeluju u drami morala koja "prijestup" otkriva i procesuiraju, bez obzira na to je li postupak služben i legalan ili u potpunosti neslužben.

Dvoznačnost, u kojoj se riječ "devijantnost" upotrebljava za označavanje dva različita procesa koji se odvijaju u ta dva sistema (dobar primjer za to je i Alvarez, 1968), je potaknula mnoge žustre rasprave o interakcionističkim teorijama. S jedne strane, neki bi analitičari htjeli da "devijantnost" označuje aktivnosti koje su pogrešne za svakog „razumnog“ člana društva ili prema nekoj dogovorenoj definiciji (primjerice, kršenje nekih postojećih pravila, statistička rijetkost ili psihologijska patološka pojava). Usredotočuju se na sistem djelovanja u kojem se odvijaju te aktivnosti. Isti analitičari upotrebljavaju tu riječ i za ljude koji su uhićeni i koje se procesuiraju kao da su počinili navedeno djelo. U tom se pak slučaju usredotočuju na sistem djelovanja u kojem se odvija donošenje presuda. Ova dvoznačnost nije neprecizna samo, i isključivo samo, ako su oni koji su počinili to djelo ujedno i oni koji su uhićeni. Mi pak znamo da nisu. Stoga, ako su predmet našeg istraživanja oni koji su počinili djelo (uz pretpostavku da ih možemo identificirati), nužno uključujemo i one koji nisu uhićeni i nisu etiketirani. No, ako su predmet našeg istraživanja oni koji jesu uhićeni i etiketirani, nužno uključujemo i one koji nikad nisu počinili navedeno djelo, ali se prema njima postupalo kao da jesu (Kitsuse i Cicourel, 1963).

Niti jedna od tih alternativa ne zadovoljava. Ono što su teoretičari interakcionističke teorije postigli jest to, da se ta dva sistema smatra različitim, bez obzira na postojeća preklapanja i interakcije, ali i bez pretpostavljanja njihove pojavnosti. Na taj se način može proučavati geneza upotrebe droge, kao što smo učinili Lindersmith (1968) i ja, i mogu se proučavati i etiološka pitanja, bez pretpostavke da ono što ljudi proučavaju ima nužno veze s generaliziranim poimanjem devijantnosti. Također je moguće, kao što

to čine i mnoga nedavna istraživanja (npr. Gusfield, 1963), proučavati dramu moralne retorike i djelovanja u kojoj se devijantnost neke aktivnosti stvara, prihvaća, odbija i u kojoj se o njoj raspravlja. Glavni ishod interakcionističke teorije je fokusiranje na tu dramu, koja postaje predmet istraživanja, i na proučavanje relativno zapostavljenih sudionika u toj drami - onih koji su dovoljno moćni da odlučuju o proglašavanju aktivnosti devijantnima, a to su policija, sudovi, liječnici, zaposleni u školama i roditelji.

U svojim sam prvotnim pretpostavkama teorije namjeravao naglasiti logičku neovisnost aktivnosti i prosudbe ljudi o njoj. One su ipak sadržavale nedorečenosti koje su graničile s kontradikcijom, pogotovo oko pojma "pritajena devijantnost."¹ Pregledavajući te nedorečenosti i neka moguća rješenja pokazalo se da razvoju teorije može pomoći detaljnija analiza od one koju smo već proveli prilikom analize devijantnosti kao kolektivnog djelovanja.

Započnemo li tako da kažemo da je neka aktivnost devijantna zato što je tako definirana, kakvo bi značenje pritom imao izraz pritajena devijantnost? Kako je nitko nije definirao kao devijantnu, ona, po definiciji, ne može biti devijantna, ali „pritajeno“ znači da *mi* znamo da je devijantna, čak i ako nitko drugi to ne zna. Lorber je djelomično riješio taj paradoks (1967) predloživši da je važna vrsta slučajeva kad počinitelj sâm zaključi da je ono što je učinio devijantno, iako je uspio spriječiti druge da saznaju što je učinio, bilo zato što i sam vjeruje da ta aktivnost uistinu jest devijantna ili zato što misli da bi je drugi smatrali takvom.

No, što ako počinitelj ne dođe do tog zaključka? Što ako ne postoje aktivnosti koje je moguće definirati kao devijantne i koje znanstvenici takvima ne bi proglasili? (Ovdje mislim na prijestupe poput vraćanja [Selby, neobjavljeno]: ne možemo zamisliti slučaj s tajnom vješticom jer "znamo" kako nitko zapravo ne može općiti s vragom ili prizivati demone). Ni u kom slučaju ne možemo računati na to da će definiranje sâm riješiti paradoks. Ali možemo proširiti Lorberovu zamisao uviđajući da je on uključio i postupak koji, provode li ga određeni ljudi, dovodi do takvog zaključka s obzirom na „činjenice“ o konkretnom slučaju. Ljudi, koji vjeruju u vještice, imaju načine na koje odlučuju kada je došlo do vraćanja. Možemo znati, ako dovoljno poznavajemo okolnosti da bismo to znali, da će ih ono što otkriju koristeći svoje načine dovesti do zaključka da se vraćanje dogodilo. U slučajevima manje maštovitih prekršaja možemo, primjerice, znati da osoba u svom džepu ima stvari za koje će, ako je policija pretraži, biti najvjerojatnije zakonski odgovorna i optužena za posjedovanje droge.

Drugim riječima, pritajena se devijantnost sastoji od podložnosti prema uobičajenim postupcima koji otkrivaju devijantnost određene vrste, od činjenice da smo u poziciji u

¹ Pri ponovnoj analizi problema pritajene devijantnosti su mi uvelike pomogli Jack Katz i John I. Kitsuse.

kojoj bi proglašavanje neke aktivnosti devijantnom bilo lako održivo. Ono što ovu vrstu djelovanja čini kolektivnom jest općenito prihvaćen način postupka otkrivanja i dokazivanja takvih djelovanja.

Čak i s tim pojašnjenjem, poteškoće ostaju. U drugoj vrsti slučajeva – primjenjujući pravila *ex post facto* – pritajena devijantnost sigurno nije postojala zato što je zakonska odredba o kažnjivosti donesena tek nakon što je navodno djelo počinjeno (Katz, 1972). Zakonske procedure mogu izvući činjenice vezane uz slučaj kako bi se kasnije dokazalo da je devijantno djelo počinjeno, ali počinitelj nije mogao biti devijantan, niti pritajeno niti nikako drugačije, jer odredba o devijantnosti ranije nije postojala. Ipak, moguće je da se i tu osobu smatra devijantnom, recimo, ako cijeli slučaj dospije u javnost i netko odluči da, ako nema pravila protiv takve aktivnosti, onda ga treba izmisliti. Je li takva osoba ipak bila pritajeno devijantna?

Paradoks će se riješiti sâm, uvidimo li da se, kao i drugi oblici kolektivnog djelovanja, aktivnosti i definiranje u cijeloj drami devijantnosti, događaju tijekom jednog vremenskog razdoblja i da se razlikuju u različitim vremenskim razdobljima. Definicije ponašanja se donose jedna za drugom te aktivnost može biti definirana kao nedevijantna u vremenu t_1 , a devijantna u t_2 , bez ukazivanja na činjenicu da je u jednom trenu bila i devijantna i nedevijantna. Koristeći prijašnja zapažanja, primjećujemo da aktivnost možda i nije bila pritajeno devijantna u vremenu t_1 jer nijedan tadašnji postupak nije mogao dokazati aktivnost koju se može proglasiti devijantnom. Ista ta aktivnost može biti pritajeno devijantna u t_2 , jer je u međuvremenu doneseno novo pravilo te sada postoji postupak koji će donijeti odluku o postojanju devijantnosti.

Upravo izložene pretpostavke nas podsjećaju na važnu ulogu moći u interakcionističkim teorijama devijantnosti (Horowitz i Liebowitz, 1968). Pod kojim okolnostima donosimo i provodimo pravila *ex post facto*? Smatram da će empirijska istraživanja pokazati da do njih dolazi kada je jedna strana nesrazmjerno moćnija, tako da može nametnuti vlastitu volju unatoč otporu drugih, ali želi zadržati privid pravednosti i racionalnosti. To se obično odvija i u odnosima između roditelja i djeteta te u sličnim autoritativnim slučajevima kao što su oni između socijalnog radnika i njegova klijenta, ili između učitelja i učenika.

Promatrajući devijantno ponašanje kao oblik kolektivnog djelovanja, koje treba istražiti u svim njegovim pojavnostima isto kao bilo koji drugi oblik kolektivnog djelovanja, uviđamo da predmet našeg istraživanja nije izolirana aktivnost čije ćemo porijeklo tek otkriti. Štoviše, ako treba doći do takve aktivnosti i ako do nje dođe, ona će se odvijati u složenoj mreži djelovanja, u koja su uključeni i ostali, i na sebe preuzeti dio te složenosti zbog različitih načina na koje je različiti ljudi i grupe definiraju. Takvo učenje primjenju-

jemo i na proučavanje svakog drugog područja društvenog života. Usvojimo li ga, ipak nas neće u potpunosti osloboditi pogrešaka, već će predstavljati stalan izvor problema za naše teorije i metode.

Demistificiranje devijantnosti

Sociolozi si sami otežavaju svojom zapravo neuništivom navikom stvaranja misterioznosti oko uobičajenih događaja i iskustava. Sjećam se - jedno od mojih prvih iskustva na postdiplomskom studiju – kako nas je na početku studija Ernest Burgess ozbiljno upozoravao da zdrav razum navodi na krive zaključke. Istovremeno je Everett Hughes od nas zahtijevao da posvećujemo posebnu pažnju svemu što vidimo i čujemo vlastitim očima i ušima. Neki su od nas mislili da su ta dva imperativa kontradiktorna, ali smo takva razmišljanja potisnuli - kako bismo sačuvali zdravi razum.

Oba su zahtjeva opravdana jer sadrže bitan dio istine. Zdrav nas razum, u jednom od svojih značenja, može obmanuti. Taj zdravi razum predstavlja tradicionalnu plemensku mudrost, mješavinu onog "što svi znaju" i što djeca uče tijekom odrastanja, stereotipe iz svakodnevnog života. On sadrži i sociološke generalizacije o prirodi društvenih pojava, povezanosti društvenih kategorija (npr. između rase i kriminala, društvene klase i inteligencije), i etiologiju problematičnih društvenih uvjeta poput siromaštva i rata. Zdravorazumske generalizacije nalikuju po formalnoj strukturi onima iz društvenih znanosti; značajno se pak razlikuju po tome što na njih ne utječu kontradiktorna zapažanja. Generalizacije društvenih znanosti se u načelu i često u stvarnosti mijenjaju kada nova zapažanja dokažu da nisu točne. Zdravorazumske generalizacije ne. Ovakav zdravi razum, posebno zato što ne griješi slučajno, ide na ruku već utemeljenim institucijama.

Drugo značenje zdravog razuma upućuje na to, da običan čovjek, glave neopterećene pomodnim teorijama i apstraktnim idejama s katedre, može bar prepoznati ono što mu je ispred nosa. I potpuno različite filozofije poput pragmatizma i Zen filozofije poštuju sposobnost običnog čovjeka da vidi, zajedno sa Sanchom Panzom, da je vjetrenjača stvarno vjetrenjača. Misлити da je ona vitez na konju je, kako god okrenuli, stvarna pogreška.

Sociolozi često ignoriraju ono što ovakav zdravi razum nalaže. Ne bismo smjeli pretvarati vjetrenjače u vitezove. No, često kolektivno djelovanje - ljude koji djeluju zajedno - pretvaramo u apstraktne imenice koje jedva imaju veze s ljudima koji djeluju zajedno. Tada obično gubimo zanimanje za svjetovne stvari kojima se ljudi zapravo bave. Ignoriramo ono što vidimo jer nije apstraktno i lovimo nevidljive „sile“ i „uvjete“ koje, kao

što su nas naučili, smatramo predmetom sociološkog istraživanja.

Neiskusni sociolozi redovito nailaze na probleme prilikom terenskih istraživanja jer ne prepoznaju sociologiju, onakvu o kakvoj su čitali, u ljudskom djelovanju koje vide oko sebe. Provedu osam sati proučavajući tvornicu ili školu i vrate se s dvije stranice bilježaka i tvrdnjom kako "se ništa posebno nije događalo". Misle kako ono što su promatrali ne sadrži niti elemente anomalije, ni stratifikacije društva, ni birokracije, ni bilo koje druge uobičajene sociološke teme. Ne shvaćaju da smo izmislili te pojmove kako bismo se nesmetano mogli baviti većim brojem slučajeva u kojima ljudi nešto rade zajedno, a za koje smo odlučili da su na svoj način međusobno dovoljno slični da se, u svrhu istraživanja, prema njima jednako odnosimo. Preziranjem zdravog razuma novaci ignoriraju događaje koji ih okružuju. To što ne uspijevaju napraviti bilješke o detaljima iz svakodnevnog života dovodi do toga da ih ne mogu iskoristiti za proučavanje apstraktnih pojmova kao što je anomalija ili neki drugi do kojeg su možda došli sami. Važan metodološki problem predstavlja sistematizacija postupka kojim, uvažavajući etnografske detalje, dolazimo do općenitih pojmova, a koje možemo iskoristiti za imenovanje problema do kojih nas je dovelo istraživanje ili kojih smo tako postali svjesni.

Obratno, ljudi koje sociolozi proučavaju, često teško prepoznaju sebe i svoje aktivnosti u sociološkim izvještajima napisanim o njima. Ovo bi nas trebalo brinuti više nego što je to slučaj do sada. Od laika i ne treba očekivati da će napraviti analizu umjesto nas. No, kada opisujemo ili stvaramo pretpostavke o njihovim aktivnostima, ne bismo smjeli ignorirati činjenice koje laici uzimaju u obzir. Mnoge teorije devijantnosti tvrde, implicitno ili eksplicitno, da određeni skup stavova stvara podlogu za potencijalno ponašanje koje nije u skladu s pravilima, iako se te teorije zasnivaju na podacima (kao što su službeni sudski izvještaji) koji ne govore tome u prilog. Razmotrite opise počiniteljeva stanja uma u teorijama o anomaliji, od Durkheima preko Mertona pa do Clowarda i Ohlina. Naša je pažnja potrebna onda, kada se proučavani ljudi, bez stručnog pojašnjavanja, ne mogu prepoznati u takvim opisima.

Nisu samo opisi vlastitih stanja uma ti koje počinitelji ne mogu prepoznati. Često ne mogu prepoznati ni djela za koja se pretpostavlja da su počinili, zato što sociolog nije dovoljno promatrao to djelovanje, ili se nije uopće pozabavio detaljima. Taj propust ima ozbiljne posljedice. Tako u naše teorije ne možemo uključiti stvarne okolnosti aktivnosti, niti one mogu uzeti u obzir ograničenja i prilike koje su stvarno prisutne. Može se dogoditi da teoretiziramo o aktivnostima koje se nikad ne odvijaju tako kako mislimo.

Promotrimo li pomnije predmet istraživanja, najvjerojatnije ćemo vidjeti i sadržaje koji iziskuju punu pozornost interakcionističke teorije. Vidimo da ljudi, koji se uključuju u aktivnosti koje se obično smatra devijantnim, nisu motivirani nekim zagonetnim, nes-

poznatljivim silama. Oni čine to što čine iz više-manje istih razloga kojima se opravdava i uobičajeno ponašanje. Vidimo da se društvena pravila, daleko od toga da su stalna i nepromjenjiva, neprestano određuju iznova za svaku situaciju kako bi se prilagodila volji i položaju moći različitih sudionika. Vidimo i da aktivnosti smatrane devijantnima često zahtijevaju složene mreže međusobnog djelovanja, koje bi ljudi s psihičkim poteškoćama teško izveli. Interakcionistička teorija može biti gotovo neminovna posljedica postavki naših teorija devijantnosti i uređenog pomnijeg promatranja sadržaja za koji se tvrdi da je njen smisao.

Ako nam i zdrav razum i znanost nalažu da pomno promotrimo pojave prije nego što o njima počnemo postavljati teorije, to nam pokoravanje pravilima stvara složenu teoriju koja obuhvaća i akcije i reakcije svih sudionika uključenih u stvaranje devijantne aktivnosti. Ta teorija odluku o tome je li se navodna aktivnost stvarno dogodila, jesu li službeni izvještaji točni i u kojoj mjeri, prepušta empirijskim istraživanjima (radije nego da je zasniva na pretpostavci). Posljedično se javlja sumnja u korisnost statistika i službenih izvještaja kojima su se obično služili istraživači, a što je izvor problema starijih načina proučavanja devijantnosti. Tu ne bih htio kritizirati službene zapisnike, obrane u njihovu ime i prijedloge novih načina korištenja, već samo primijetiti da nas je detaljnije promatranje ljudi koji djeluju zajedno dovelo do zaključka da su ti zapisnici također proizvodi ljudi koji djeluju zajedno i da ih treba objašnjavati u tom kontekstu (Pogledaj Cicourel i Kitsuse, 1963; Garfinkel i Bittner, 1967; Cicourel, 1968; Biderman i Reiss, 1967; Douglas, 1967).

Veza između interakcionističke teorije devijantnosti i oslanjanja na iscrpne analize promatranja na terenu, kao glavne metode prikupljanja podataka, teško može biti slučajna. S druge strane, smatram kako ta veza nije i nužna. Interakcionistička teorija proizlazi iz okvira razmišljanja koji svakodnevnu rutinu shvaća ozbiljno i neće se zadovoljiti zagonetnim i nevidljivim silama kao mehanizmima za objašnjavanje. Taj okvir razmišljanja nedvojbeno vrijedi kada se pojedinac neprestano suočava s detaljima svega što želi objasniti bez obzira na složenost predmeta diskusije. Lakše je izmisliti prijestupnike i pridati im one karakteristike koje se najbolje slažu s našim hipotezama, ako imamo samo dijelove činjenica koji se mogu pronaći u nekom službenom izvještaju ili u odgovorima u kakvom upitniku. Kao što je Galtung (1965) spomenuo u nekom drugom kontekstu, izmišljene teorije padaju pred navalom argumenata protiv, koje će navesti bliski poznanik.

Neki su primijetili da prevelik naglasak na neposredno promatranje može nenamjerno ograničiti naše promatranje na one grupe i mjesta kojima imamo lak pristup te da se na taj način propušta proučavanje moćnih ljudi i grupa koji se mogu obraniti od naših napada. Na taj se način odabir tehnike promatranja suprotstavlja teorijskom načelu da treba proučavati sve sudionike u drami devijantnosti i poništava dio prednosti interak-

cionističkog pristupa. Tu opasnost možemo spriječiti i stalnom izmjenom metoda promatranja i povećanom domišljatošću u našim promatranjima. Mills (1956), između ostalih, navodi raznolikost metoda koje se mogu koristiti za proučavanje moćnika, posebno proučavanjem dokumenata koji slučajno dospiju u javnost, bilo umješnošću zaposlenih u vladinim agencijama ili zato što se moćni katkad međusobno bore i tako otkrivaju podatke o sebi. Slično možemo koristiti metode neupadljivog ulaska i slučajnog pristupa (Becker i Mack, 1971) kako bismo prikupili potrebne podatke. (Važne probleme prikupljanja i ispitivanja podataka prikazao je na nekoliko mjesta Habenstein, 1970).

Sociolozi se najčešće ne žele pobliže promotriti ono što im se nalazi ispred nosa, a što im ovdje savjetujem. Ta je nevoljkost posebno zahvatila istraživanja devijantnosti. Nadvladavanje nevoljkosti jednako koristi istraživanju devijantnosti kao što je to slučaj sa sličnim postupcima provedenim u istraživanju industrije, obrazovanja i zajednica. Osim toga, sada je veća moralna složenost naših teorija i istraživanja, čime ću se sada pozabaviti.

Moralni problemi

Problem morala dio je svih socioloških istraživanja, ali ga interakcionistička teorija devijantnosti postavlja posebno provokativno. Moralne kritike pristižu iz političkog centra pa i šire; od političke ljevice i od lijeve struje. Interakcionističke se teorije optužuje da pružaju pomoć i pogoduju neprijatelju, kada se neprijateljem smatra one koji remete stabilnost postojećeg reda ili vladinih institucija. Optužuje ih se da otvoreno podupiru konvencionalne norme, da odbijaju podržavati stavove protiv vladinih institucija, i (stav lijeve struje) da stavove protiv vladinih institucija podržavaju samo naizgled dok su suptilno sklonije održavanju *statusa quo*.

Interakcionističke teorije kao subverzivne. Mnogi kritičari (ne nužno konzervativni, mada neki jesu) vjeruju kako interakcionističke teorije devijantnosti javno ili prikriveno napadaju tradicionalni moral, pritom svjesno odbijajući konvencionalne definicije toga što jest, a što nije devijantno i sumnjajući u pretpostavke na kojima se zasniva djelovanje konvencionalnih organizacija koje se bave pitanjem devijantnosti. Lemert, primjerice, kaže:

Gledajući površinski, sociologija devijantnosti nudi relativno samostalan odnosno znanstveni pristup proučavanju određenih vrsta društvenih pitanja. Ipak, njezin način, stav i iz-

bor predmeta istraživanja otkrivaju čvrsto kritičko stajalište prema ideologiji, vrijednostima i metodama koje proizlaze iz državnih agencija za nadzor društva. U ekstremnim izjavama teorija devijantnosti opisuje se kao tek nešto više od rezultata proizvoljnog, slučajnog i pristranog donošenja zaključaka, koji treba pojmiti kao sociopsihološki proces u kojem grupe ljudi nastoje ili stvoriti uvjete za trajno priznavanje ustanovljenih vrijednosti i načina ponašanja ili povećati moć posebnih grupa. Ostavlja se i dojam da je svrha opisivanja i analiziranja agencija za nadzor društva prikazivanje njihovog neuspjeha u onome čime se nastoje baviti i razotkrivanje njihovih usputnih zadiranja u „neotuđiva prava“ i „slobode“. Gledajući na taj način, sociologija devijantnosti je više kritika društva nego znanost. Slaba je pomoć i podrška onoj vrsti odlučivanja i nadzora, koja je stvarno potrebna za održavanje jedinstvene značajke našeg društva, mogućnosti slobode izbora. (Lemert, 1972, p. 24)

Ovakvi kritičari misle da je načelna odluka o tome da se službena i konvencionalna stajališta smatraju nečime što treba istraživati, umjesto da ih se prihvati kao činjenicu i istinu samu po sebi, štetan napad usmjeren na društveni red. (Bordua, 1967).

Razmotrimo ponovno kritiku da “teorija etiketiranja” nikako ne razlikuje objašnjenje od onoga što pokušava objasniti. Ako smatra da je devijantnost samo pitanje definicije koju su postavili oni koji na nju reagiraju, ali istovremeno postulira i to devijantno na što oni reagiraju, tada devijantnost sigurno postoji i prije nego do reakcije dođe. Neki se kritičari ne bave stvarnim logičkim problemima koje sam preispitivao ranije, već radije tvrde da sigurno postoji neka osobina aktivnosti koja ukazuje na devijantnost, neovisno o ičijoj reakciji. Obično je pronalaze u slučajevima kršenja sporazumnih pravila (npr. Gibbs, 1966; Alvarez, 1968). A teoretičare, koji ne priznaju da su neke aktivnosti stvarno devijantne, barem u slučaju kršenja pravila, smatraju nastranima.

No, interakcionistički teoretičari, koji nisu previše nastrani, naglašavaju neovisnost aktivnosti i reakcije, stvarajući tako četiri dimenzije situacija: potencijalno devijantna aktivnost postoji ili ne postoji i do reakcije koja definira aktivnost kao devijantnu je došlo ili nije. Izgleda da je kritičare u ovom procesu zasmetalo to što se izraz “devijantnost” pojavljuje češće u paru uz situacije koje su definirane kao devijantne, bez obzira na to, je li do navodnih aktivnosti došlo ili ne. Tim su izborom analitičari vjerojatno htjeli izbjeći svoje slaganje s ograničavajućom podjelom potencijalno devijantne situacije. To je izbjegavanje posljedica prepoznavanja intrinzično situacijskog karaktera pravila koje postoji samo kad se usuglašenost oko jedne situacije za drugom obnavlja i ne predstavlja trajno specifično utjelovljenje osnovnih vrijednosti (pogledaj koncept “dogovorenog poretka” u Strauss et al., 1963).

U svakom slučaju, manje bi pritužbi bilo, da su interakcionisti prigodno nazivali devijantnim postojanje potencijalno devijantne aktivnosti, bez obzira na reakciju koju je ona

izazvala. Mnogi su od nas koristili taj termin ležerno kako bismo obuhvatili sva tri slučaja koja impliciraju devijantnost: postojanje potencijalno devijantne aktivnosti bez da je definirana kao devijantna, aktivnost definiranu kao devijantnu bez djelovanja i njihovu koegzistenciju. Ta površnost zaslužuje kritiku, ali ono što je važno je da niti jedan od tih slučajeva zasebno ne predstavlja cijelu priču o devijantnosti. Ona leži u interakciji svih uključenih strana.

Da se vratimo na važniju točku gledišta, pravi napad na društveni red je inzistiranje na tome da su sve uključene strane primjereni predmeti istraživanja. Ranija definicija o području devijantnosti kao istraživanju ljudi koji su optuženi za kršenje pravila poštuje taj red izuzimajući iz promatranja one koji su ta pravila stvorili i koji ih provode. Biti izuzet iz promatranja znači da njihove tvrdnje, teorije i izjave o činjenicama ne postaju predmetom kritičkog proučavanja (Becker, 1967).

To što interakcionisti ne prihvaćaju konvencionalne teorije dovodi do kritičkog stava prema potvrđivanju konvencionalnog autoriteta i morala i do neprijateljstva prema interakcionističkim istraživanjima od strane njihovih zagovarača i branitelja. Tako policijski službenici tvrde da je većina policajaca poštena, osim onih nekoliko trulih jabuka koje se nađu u svakoj vreći. Otkrivajući da do nepoštenog ponašanja u policiji dolazi uslijed ustrojstva organizacije njihove djelatnosti, sociološka istraživanja provociraju "obranu" policije od društvenih znanstvenika. Slično, tvrdnja da je mentalna bolest pitanje definicije društva (npr., Scheff, 1966), provocira odgovor da su ljudi u umobolnicama stvarno bolesni (Gove, 1970a, 1970b), što je reakcija koja promašuje bit argumentiranog definiranja, ali pogađa tu sadržano moralno pitanje sugerirajući da psihijatri, ipak, znaju što rade.

Interakcionističke teorije kao podložne sustavu. Iz upravo navedenih razloga, interakcionističke teorije izgledaju (i jesu) lijevo orijentirane. Namjerno ili ne, one nagrizaju konvencionalne modele razmišljanja i vladinih institucija. Bez obzira na to Ljevica kritizira te teorije podržavajući niti lijevo niti desno orijentirana mišljenja.² Baš kao što postoje ljudi koji odobravaju rad postojećih institucija i ne vole način na koji interakcionističke teorije dovode u pitanje njihove pretpostavke i legitimnost, postoje i oni koji smatraju da su postojeće institucije bezvrijedne žaleći se na to da interakcionističke teorije ne spominju tu bezvrijednost. I jedni i drugi zamjeraju na dvosmislenosti moralnog stava pripisujući problem nesretnoj ideologiji "vrijednosne neutralnosti" koja, pretvarajući se da je neutralna, zapravo podupire "radikalne" ili "jedva liberalne" ideologije, ovisno o slučaju (Mankoff, 1970; Liazos, 1972).

² Richard Berk me upozorio na to da stalni problem oko odlučivanja tko je ljevičar ili "radikalni" navodi na to da kritike o kojima je riječ, a koje mogu upućivati ljudi koji se sami identificiraju tako ili ih drugi tako identificiraju, svejedno ne potječu iz marksističke analize društva, koju se, vjerojatno s većim pravom, može tako nazvati. On nadalje pretpostavlja da se takva kritika može baviti i time do koje je mjere moguće ustvrditi stalnu vezu između analize grupacija društvenih klasa karakterističnih za određenu tradiciju i intenzivnijeg proučavanja manjih jedinica što je karakteristično za interakcionističke teorije devijantnosti. Smatram da kontinuitet postoji, ali nisam u poziciji analitički raspravljati o tom mišljenju.

Problem očito proizlazi iz dvoznačnosti predodžbe o tome što je vrijednosno neutralno. Mislim da će se svi društveni znanstvenici, bez obzira na svoje političke i druge vrijednosti do kojih im je stalo, složiti da će, ako im se postavi pitanje i zada metoda uz pomoć koje će doći do nekog zaključka, doći do manje-više jednakog zaključka - zaključka koji proizlazi iz svijeta nepobitnih činjenica, a koji je "tamo vani", što god mi mislili o njemu. Ako će lijevo orijentirani sociolog svoje političko djelovanje temeljiti na vlastitim ili na tuđim rezultatima istraživanja, bolje mu je da se za njega bori i nada se da je izvedivo. Inače njegovo djelovanje možda i ne uspije jer su ga u tome spriječila vlastita uvjerenja.

Ovoj se jednostavnoj postavci ne može prigovoriti. No, svi društveni znanstvenici u određenoj mjeri ne uspiju ostvariti taj cilj, što, u neku ruku, može biti i posljedica njihovih uvjerenja. Možemo, na primjer, pogrešno izbrojati crnce u popisu stanovništva jer traženje njihovih prebivališta, s obzirom na njihov način života, nismo smatrali vrijednim dodatnog truda. Može se dogoditi i da ne želimo istraživati korumpiranost policije jer mislimo da je nema – ili zato što, ako postoji, ne bi bilo primjereno na nju upozoravati. Možemo pretpostaviti i da razumijemo političke prosvjede istražujući osobnosti prosvjednika, podrazumijevajući time da ustanove protiv kojih prosvjeduju nemaju nikakvu ulogu u razvoju njihova disidentskoga djelovanja. Možemo i provoditi istraživanja koja će pomoći vlastima u postupanju s izgređnicima, kao što bi to bio slučaj kad bismo otkrili poveznice s radikalizmom, a koje bi škole, zaposlenici i policija mogli koristiti za iskorjenjivanje potencijalnih izgređnika.

Pitanje se morala nameće tim više prebacimo li se, od tehničkog poimanjavrijednosne neutralnosti, na odabir problema, način određivanja problema i na načine korištenja rezultata istraživanja. Neke od ovih nevolja proizlaze iz neuspjeha sociologije da sebe shvati ozbiljno, da slijedi pravila sadržana u gotovo svakoj inačici naših osnovnih teorija i, što je možda najjasnije u interakcionističkoj teoriji (Blumer, 1967), da se promatraju svi sudionici situacije i njihovi međuodnosi. Slijedeći ta pravila, automatski dolazimo do policijske korupcije tamo gdje ona postoji i ima bilo kakve veze s onime što istražujemo. Slijedeći ih, ne bismo istraživali političke prosvjede istraživanjem obuhvaćajući samo prosvjednike. Sociologija oslobođena vrijednosti, koja strogo slijedi svoja pravila, na ovaj način ne bi smetala Ljevici.

Pitanje korištenja rezultata, ipak, ne može biti riješeno tako lako. Niti se može lako riješiti pitanje koje muči mnoge strukovne udruge: mogu li profesionalni sociolozi, zato što su sociolozi, imati pravo na posebno mišljenje o moralnim i političkim pitanjima. Možemo vidjeti da se sociolozi, tamo gdje je to zajamčeno, mogu pozivati na stručnost što se tiče posljedica različitih politika upravljanja. Možemo vidjeti i to da bi mogli biti posebno

zabrinuti oko toga u čijem interesu rade. No, teže nam je dokazati tvrdnju da sociolog, zato što se bavi sociologijom, ima bilo kakvo posebno znanje i da s punim pravom traži našu pozornost vezano uz pitanja morala. Zašto? Zato što je znanost, kako kažemo, vrijednosno neutralna. I tu krećemo u izradu jasnih, u realnosti neodrživih razlika između sociologa-znanstvenika i sociologa-građanina. Jer, svi ćemo se složiti, građanin-sociolog neće samo zauzeti moralno stajalište, već ga ni neće moći izbjeći.

U stvarnosti su te razlike neodržive zato što se, a o čemu je Edel³ (1955) tako rječito raspravljao, utvrđivanje činjenica, konstruiranje znanstvenih teorija, i donošenje etičkih sudova ne mogu tako jasno raščlanjivati. Dok logičkom dedukcijom ne možemo doći do toga što bi *trebalo* biti učinjeno iz pretpostavke o tome što *jest*, važeći etički sudovi u velikoj mjeri ovise o našim procjenama o tome od čega se svijet i njegove sastavnice sastoje, kako te sastavnice funkcioniraju i za što su sposobne. Te procjene počivaju na dobrom znanstvenom radu. One nijansiraju naše etičke odluke otkrivajući nam (1) punu moralnu složenost onoga što proučavamo, (2) poseban način na koji su naša opća etička načela uklopljena u određenu situaciju, te (3); kako su naše kontingentne etičke obveze prema vrijednostima kao što su pravednost, zdravlje, milost ili razum, dotiču, konvergiraju i sučeljavaju.

Naš rad stalno oslovljava etička pitanja, naše ga bavljenje etikom stalno dopunjuje podacima i usmjerava. Ne bismo htjeli uplitati svoje vrijednosti u procjenu valjanosti našeg bavljenja društvenim životom, ali ne možemo izbjeći njihov utjecaj na odabir onoga što istražujemo ili na korištenje naših rezultata. Niti bi nas taj utjecaj trebao brinuti. Istovremeno, naši etički sudovi ne mogu izbjeći utjecaj sve širih spoznaja s kojima se suočavaju u našem znanstvenom radu. Znanost i etika se međusobno prožimlju.

Uzmimo konzumiranje marihuane. Naš se sud mora promijeniti kada usporedimo našu sliku neobuzdanog uživanja u izopačenom zadovoljstvu sa slikom nemilosrdnog psihičkog poriva kojem je cilj smirivanje unutarnjeg konflikta, kao što to predlažu psihijatrijske teorije i postojeći podaci. Naš se sud mijenja ponovno kada konzumiranje marihuane vidimo kao relativno bezopasnu zabavu čije najgore posljedice, društvene i individualne, naizgled proizlaze iz načina na koji nekonzumenti reagiraju na konzumente. (Vidi Kaplan, 1970; Goode, 1970.) Dio nas, čija je zadaća do krajnosti povećati ljudske slobode, usredotočit će se sad na pitanje relativne štete izazvane prepuštanjem užicima u usporedbi s njihovom zabranom. Možemo istraživati djelovanje sustava provedbe, razvoj zakonom ustanovljenih interesa među birokratima i poduzetnicima koji ih provode, sile koje ih odvrćaju od njihovih predviđenih ciljeva, nevažnost njihovih predviđenih ciljeva s obzirom na situacije i posljedice konzumiranja - sve slijedeći vrijednost slobode. Bili bismo

³ Irving Louis Horowitz potaknuo je moje zakašnjelo upoznavanje s radom Abrahama Edela.

spremni priznati da su pretpostavke na kojima temeljimo naša istraživanja pogrešne (da, primjerice, sustavi provedbe djeluju efikasno i pošteno baveći se ozbiljnim problemima za pojedince i zajednice) i proveli bismo naše istraživanje tako da to možemo utvrditi.

Sociolozi koji započinju od drugih etičkih stajališta mogu istraživati pritisak vršnjaka, masovnih medija i drugih izvora utjecaja na osobu koji dovode do konzumiranja droge i tako, preko mehanizma oslobođenja od moralnih ograničenja, do sloma društvenog reda. Oni mogu istraživati i rafiniran način na koji ti pritisci prisiljavaju čovjeka na konzumaciju droge tako ograničavajući slobodu općenito, od čega su strahovale ranije psihološke teorije, iako se obuhvaćeni mehanizmi razlikuju. Oni bi također bili spremni smatrati svoje tvrdnje i hipoteze netočnima. Sociolozi, koji ga uopće ne bi istraživali, pokazali bi time da je ignoriranje tog pitanja moralno ispravno.

Interakcionističke se teorije devijantnosti silno kritiziraju kada kritičari utvrde da je ova složena slika odnosa između znanstvenog istraživanja i etičkih sudova pretjerano suptilna i nedovoljno izravna. Baš kao što kritičari iz centra interakcionističkoj teoriji zamjeraju to što neshvatljivo odbija priznati da su silovanje, pljačka, i ubojstvo *stvarno* devijantni, tako i kritičari iz Ljevice tvrde da ona ne priznaje da su klasna ugnjetavanja, rasna diskriminacija i imperijalizam *istinski* devijantni ili da su siromaštvo i nepravda *stvarni* društveni problemi, kako god ih se već definira (Mankoff, 1968).⁴ Obje strane žele svoja unaprijed stvorena etička mišljenja uključiti u znanstvene radove u obliku nenadziranih činjeničnih tvrdnji koje se oslanjaju na neposredno korištenje etičkih sudova oko kojih postoji visok stupanj suglasnosti. Tako, ako kažem da je silovanje *istinski* devijantno ili da je imperijalizam *istinski* društveni problem, time impliciram da ti fenomeni imaju određene empirijske karakteristike koje ih, svi ćemo se složiti, čine vrijednim osude. Mogli bismo, prema našim istraživanjima, ustanoviti upravo to, ali vrlo se često od nas traži da ih prihvatimo po definiciji. Definiranje da je nešto devijantno ili društveni problem čini empirijski prikaz nepotrebnim i štiti nas od otkrivanja da su naša unaprijed stvorena mišljenja netočna (kada svijet nije onakav kakvim ga zamišljamo). Štitimo li vlastite etičke sudove od empirijskih provjera čuvajući ih kao svetinje u definicijama, griješimo argumentirajući emotivno.⁵

Znanstvenici bi često htjeli pokazati da složene kombinacije socioloških teorija, znan-

⁴ Slijedeća izjava zgodno obuhvaća ove teme: "Nije li jednako društvena činjenica i to, iako rijetki od nas to primjećuju, da poduzetnička ekonomija ubija i osakaćuje, da je nasilnija od bilo kojeg nasilja kojeg počine siromašni (uobičajeni subjekti istraživanja o nasilju)? S kojim pravom i obvezom "nasilje" siromašnih u getu zaslužuje više naše pozornosti od vojnih pješadijskih kampova koji otupljuju novake strahotama ubijanja "neprijatelja" ("orijentalna ljudska bića," što smo naučili za vrijeme suđenja Calleyu)? Zato što ta djelovanja nisu bila etiketirana kao "devijantna," jer su skrivena, institucionalizirana i normalna, njihove "devijantne" kvalitete se previđaju i one ne postaju dijelom sociologije devijantnosti. Unatoč svojim najboljim liberalnim namjerama, ovi sociolozi, čini se, održavaju na životu upravo one ideje za koje misle da su pokazali da su krive, a, nesvjesno, i druge." Liazos, 1972, str. 110-111)

⁵ Barem je jedan kritičar (Gouldner, 1968) krivo protumačio moju kritiku sentimentalizma kao straha od emocija. Definicija napisana u mom tekstu "Na čijoj smo strani?" (Becker, 1967, str 245) objašnjava moje mišljenje prilično jasno: "Naše je mišljenje izuzetno emotivno obojeno kada nam razum govori da radije ne bismo htjeli znati što se zbiva, u slučaju da 'znati' znači biti protiv neke naklonosti, koje čak nismo ni svjesni."

stvenih dokaza i etičkih sudova stvarno nisu ništa više nego jednostavno pitanje definiranja. Znanstvenici snažnih vrijednosnih uvjerenja (bilo političkih ili moralnih) kao da baš to i žele. Zašto ljudi žele kriti vlastiti moral pod krinkom znanosti? Najvjerojatnije zato što se, shvaćajući ili intuitivno osjećajući trenutačnu uzaludnu prednost toga da ne moraju priznati da donose „samo neku moralnu prosudbu“, radije pretvaraju da su došli do znanstvenog otkrića. Svi sudionici bilo koje važnije društvene i moralne polemike pokušati će doći do te prednosti i predstaviti će vlastiti moral kao aksiom kako bi tako bez pogovora mogao postati jednom od pretpostavki njihove teorije, istraživanja i političkih dogmi. Ljevici, čije stavove i sam simpatiziram, predlažem stoga da izravno i otvoreno napadne nepravdu i ugnjetavanje, umjesto da hini da se prosudbu o tome da su takvi i slični oblici ponašanja društveno zlo može izvesti iz osnovnih socioloških načela ili da je ona opravdana sâmim empirijskim otkrićima.

Dok naša naklonost etici i etičke prosudbe imaju stvarnu ulogu u našem znanstvenom radu, drugačija im uloga treba u raznim aktivnostima koje su dio rada kojim se sociolog bavi. Testiramo li naše hipoteze i mišljenja na empirijskim dokazima, njihov utjecaj pokušavamo svesti na najmanju moguću mjeru, u strahu da će naše puste želje utjecati na naše zaključke. Kada pak odabiremo probleme za istraživanje, u obzir uzimamo (osim praktičnih pitanja kao što je naša mogućnost pristupa podacima i teorijska pitanja kao što je vjerojatnost donošenja velikih općih zaključaka) i vezu između naših mogućih otkrića i etičkih pitanja do kojih nam je stalo. Želimo saznati jesu li naša prvotna uvjerenja ispravna, koje su vrste djelovanja moguće za nas i ostale sudionike u određenoj situaciji, kakvo dobro mogu donijeti spoznaje koje se nadamo da ćemo prikupiti. Naša etička uvjerenja jasno dominiraju našim izborima, kad, na temelju naših otkrića, odlučimo kako ćemo djelovati i kad odlučimo kome dati savjet - iako uvijek želimo biti precizni u vlastitim procjenama posljedica svakog takvog čina. Konačno, ponekad i počinjemo djelovati prema vlastitim željama i prema ljudima kojima želimo pomoći, koristeći to kao osnovu za odabir problema i metoda istraživanja.

Kritika lijeve struje. Neki su kritičari (npr., Gouldner, 1968) tvrdili da su interakcionističke teorije devijantnosti samo naizgled protiv vladinih institucija i da ih ustvari podržavaju, napadajući u represivnim institucijama niže službenike, ostavljajući one na visokim pozicijama, a odgovorne za ugnjetavanje, nedodirnutima i, najviše, svaljujući krivicu na njihove razuzdane podanike.

Znanjem kojim sada raspolažemo, ovakvim se pitanjima možemo baviti samo teorijski. Nema potvrđenih dokaza koji bi poduprli kritiku, niti se lako mogu naći dokazi koji bi je pobili. Ta je kritika upućena nekom općem moralnom predmetu rasprave interakcio-

nističkih teorija, kao i prema činjeničnim problemima vezanim uz posljedice istraživanja i teoretiziranja i zato je se može osporavati.

Interakcionističke se teorije devijantnosti, kao i interakcionističke teorije općenito, bave načinom na koji sudionici definiraju sebe i svoju okolinu. A posebno se naglašavaju raznovrsnosti vezane uz moći donošenja definicija - u načinu na koji jedna grupa dolazi do moći i kako je koristi za definiranje onoga do koje će mjere druge grupe biti cijenjene, kako će biti shvaćene i kako će se s njima postupati. Elita, vladajuće klase, pretpostavljeni, odrasli, muškarci, bijelci – uglavnom pripadnici nadmoćnijih društvenih grupa - održavaju svoju moć jednako nadzirući način na koji ljudi definiraju svijet, njegove sastavne dijelove i njegove mogućnosti, kao i koristeći primitivnije oblike nadzora. Za uspostavljanje hegemonije mogu koristiti i još primitivnija sredstva. No, kontrolu temeljenu na manipuliranju definiranjima i etiketiranjima lakše je provoditi i manje košta, oni nadmoćni je više vole. Napad na hijerarhiju započinje napadom na definicije, etikete, i uvriježene predodžbe o tome tko je tko i što je što.

Povijest nas sve više i više usmjerava prema zakrinkanim načinima kontroliranja, koji se temelje na definicijama i etiketiranju primijenjenima na ljude. Kontrolu nastojimo održati optužujući ljude za razna devijantna ponašanja. U Sjedinjenim Američkim Državama, optužujemo političke disidente za upotrebu ilegalnih droga. Gotovo svaka moderna država koristi psihijatrijske dijagnoze, ustanove, i osoblje da zatvori politički problematične tipove od Ezre Pounda do Z. A. Medvedeva (Szasz, 1965). Istražujemo li kako moralni poduzetnici potiču stvaranje pravila i kako se ona provode u određenim slučajevima, istražujemo kako nadmoćni svih vrsta održavaju svoje položaje. Ili, drugim riječima, istražujemo neke oblike represije, i sredstva kojima represija postaje "normalna", "svakodnevna" i legitimna.

Većina je istraživanja devijantnosti interakcionističke vrste usredotočena na neposredne sudionike u dramama devijantnosti: na svakodnevne susrete onih koji se upuštaju u razne oblike kriminala i poroka s onima koji provode pravila. Skloniji smo proučavanju policajaca, bolničkog osoblja, zatvorskih čuvara, psihijatara, i sličnih, manje njihovih nadređenih ili nadređenih njihovim nadređenima. (Postoje iznimke: Messingerovo [1969] istraživanje zatvorske administracije; Daltonovo [1959] istraživanje industrijskih upravitelja; Skolnickova [1969] primjena teorije devijantnosti na politiku prosvjeda u Sjedinjenim Američkim Državama.)

No, glavno zanimanje za vlasti na nižoj razini nije niti isključivo niti neizbježno; posljedica je tog zanimanja zapravo baciti sumnju na vlasti na višoj razini koje su odgovorne za aktivnosti njihovih podređenih. One te aktivnosti mogu narediti otvoreno ili metaforički, kako bi ih, ako je potrebno, mogli zaniijekati, ili jednostavno dopustiti da se dogode

zbog nesposobnosti i previda. Ako su te aktivnosti prijekorne, tada više vlasti, u svakom slučaju, dijele krivicu. Čak i ako niti jednom generalu ne bude suđeno zbog ubojstava u My Laiu, ti su događaji uzdrmali vjeru ljudi u moralnu ispravnost vojnih akcija u Vijetnamu i onih odgovornih na najvišim položajima. Slično, mislimo li da školski psiholozi rade za školsku upravu, a ne za svoje pacijente (Szasz, 1967), gubimo svako povjerenje koje imamo i u institucije tradicionalne psihijatrije. Brzina kojom službeni glasnogovornici na najvišim razinama stignu pobiti analize korupcije (čak i na najnižoj razini), nesposobnosti ili nepravde trebala bi nam pokazati, barem jednako jasno kao i njima, do koje mjere te analize napadaju i institucije i njihove agente kao i nadređene i podređene. Takva istraživanja imaju poseban moralan poticaj omogućujući nam ispitivanje rada institucija u svijetlu njihovih javnih ciljeva i omiljenih vlastitih opisa toga čime se bave. Zbog toga, naš rad posjeduje kritički udar kada iznjedri išta što se može tumačiti kao procjena društvenih procesa ili bilo kojeg njihovog dijela.

Zaključak

Svrha je interakcionističkog pristupa devijantnosti ne samo razjasniti pojave koje su se tradicionalno istraživale pod tim naslovom, nego i zakomplicirati razumijevanje naših moralnih stajališta o njima. Interakcionistički pristup započinje s tim dvostrukim zadatkom pojašnjavanja i kompliciranja tako da kod sociologa budi svijest o tome da u naše istraživanje devijantnosti osvještavanjem važnosti većeg broja činjenica treba uključiti i širi krug ljudi i događanja. Proučavamo sve sudionike tih drama morala, optužitelje i optužene, bez uvriježenih iznimaka koje bi mogle izbjeći naše profesionalno istraživanje, bez obzira na visinu društvenog ugleda ili položaja. Pažljivo promatramo stvarno prisutne aktivnosti pokušavajući razumjeti mogućnost djelovanja svih uključenih. Ne prihvaćamo nikakvo prizivanje zagonetnih sila koje djeluju u drami devijantnosti, poštujući ono shvaćanje zdravog razuma koje našu pozornost usmjerava prema onome što možemo jasno vidjeti kao i prema onim događajima i interesima koji zahtijevaju istančanije prikupljanje podataka i teorijske analize.

Na drugoj razini, interakcionistički pristup pokazuje sociolozima da je osnova drame devijantnosti, sa svih gledišta, nametanje definicija – situacija, djelovanja i ljudi – onih dovoljno moćnih ili s dovoljno visokim stupnjem legitimiteta da to mogu. Potpuno razumijevanje zahtijeva temeljito proučavanje tih definicija i načina na koji se one razvijaju i postaju legitimne i prihvaćene zdravo-za-gotovo.

U sadašnjim okolnostima, obje ove razine analize daju interakcionističkom pristupu

radikalan karakter. Istražujući moralne poduzetnike (kao i sve one koje žele kontrolirati) interakcionističke analize krše društvenu hijerarhiju kredibiliteta. Propituju monopol na istinu i "cijelu priču" onih koji su na položajima moći i autoriteta. Kažu da trebamo sami otkriti istinu o navodno devijantnim pojavama, umjesto da se oslanjamo na službeno provjerene izvještaje koji bi trebali biti dostatni za svakog dobrog građanina. Zauzimaju relativistički stav prema optužbama i definicijama devijantnosti koje iznose uglednici i službene vlasti, smatrajući ih sirovinom analize društvenih znanosti, a ne izjavama neosporne moralne istine.

Interakcionističke teorije fenomena devijantnosti postaju u konačnici radikalne zato što ih takvima smatra vlast. Kad vlast, politička ili druga, ima moć zato što dijelom omljuje i obmanjuje, znanost, koja budi i govori istinu, nužno napada osnovu te moći. Vlast čije institucije i pravosuđe postaju predmetom interakcionističkih istraživanja, napadaju ta istraživanja zbog njihove "pristranosti", njihovog neuspjelog pokušaja prihvatanja tradicionalne mudrosti i vrijednosti i njihovog destruktivnog učinka na javni red.⁶

Ove posljedice interakcionističkih istraživanja kompliciraju naš moralni položaj kao znanstvenika sâmim tim što pojašnjavaju događaje u moralnim arenama poput sudova, bolnica, škola i zatvora. Ona onemogućavaju ignoriranje moralnih implikacija u našem radu. Čak ako bismo i htjeli da to ne bude tako, one vlasti, koje se osjećaju napadnutima, uništiti će privid da se radi o neutralnoj znanosti tvrdeći da smo odgovorni za te implikacije - kao što, naravno, i jesmo.

Ova rasprava o suvremenim tokovima u teoriji devijantnosti čini početak razmatranja moralne važnosti suvremene sociologije. Daljnji je napredak u rješavanju tog složenog problema moguć sličnim istraživanjima unutar drugih područja sociologije kao što je proučavanje edukacijskih ustanova, zdravstva, vojske, industrije i biznisa - uistinu, u svim ostalim područjima u kojima sociološka istraživanja razjašnjavaju aktivnosti ljudi i institucija te tako utječu na našu moralnu procjenu njihovog djelovanja.

Preveo Lovro Hamer

⁶ Opširniju raspravu na temu radikalne sociologije vidi Becker i Horowitz, 1972.